

Vitryggig hackspett i blandäktenskap

Artens status och hybridfynd i Sverige

GUSTAF AULÉN & SEPPO HAAVISTO

Som oftast blir vi fågelskådare rejält i gasen när något oväntat eller ovanligt dyker upp och kryddar vardagsskådandet. Upptäckten 1986 av det hittills enda kända blandäktenskapet mellan vitryggig hackspett, en av Sveriges mest utrotningshotade arter, och större hackspett hör till ett sådant tillfälle. Fyndet är dock mindre glädjande eftersom det kan ses som en effekt av vitryggens minskning och försvinnande.

I denna uppsats ger Gustaf Aulén, ansvarig för "Projekt Vitrygg" 1975-90, och Seppo Haavisto, också starkt engagerad för den vitryggiga hackspettens bevarande, en bakgrund till fyndet. Vidare gör de även en aktuell bedömning av artens status i Sverige och en översikt av samtliga svenska hybridfynd.

Under inventering av vitryggig hackspett vid nedre Dalälven hittade Ronny Carlsson, Stig Holmstedt och Seppo Haavisto den 23 maj 1986 ett hackspettbo där en hane av större hackspett och en hona av vitryggig hackspett matade.

Häckningslokalen låg på Upplandssidan av Hedesundafjärden i ett cirka 1 km² stort björkbestånd med en stor andel döda träd. Området påverkas årligen av översvämningar och i samband med anläggning av Söderfors kraftverk i mitten av 1970-talet averkades huvuddelen av barrträden i beståndet. Närmaste omgiv-

ningen är mer trivial medelålders barrblandskog, som dock i de älvnära partierna övergår till äldre lövrik blandskog. Botträdet var en toppdöd björk som stod mitt i ett tätare bestånd cirka 700 meter från älvstranden. Höjden till bohålet var cirka 5,5 meter och tr addediametern vid hålet cirka 25 cm. Bohålet var något mindre än typiska vitryggbohål och var troligen tillverkat av större hackspett. Bohål uthackade av vitryggig hackspett är i genomsnitt 5,5 cm (ø), medan motsvarande för större hackspett är 4,7 cm (Aulén 1988). Vid fyndtillfället var ungarna uppenbarligen mycket

små eftersom den matande föräldern stannade kvar i boet till nästa förälder kom med föda.

Den 30 maj kontrollerades häckningen med hjälp av en spegellampa. I boet fanns då tre små ungar och ett okläckt ägg. Åldern på ungarna bedömdes till högst 10 dagar. Hanen matade tämligen flitigt, honan mera sällan. Vitrygghonan trummade långa serier mellan sina matningar medan större hackspethanen uppträdde mera stressat. Vid några tillfällen jagades honan från boet av hanen, som om han ville påskynda matnings-söket. Mellan kl 18 och 19 samma dag räknades till 14 matningar, varav den större hackspethanen svarade för 12 av dem och matade i huvudsak med ytplockade vuxna insekter (bl.a. myror). Honan sågs även komma med larver. När skymningen lade sig gick hanen in och övernattade hos ungarna i boet som brukligt är hos spettar.

Den 9 juni kröp föräldrarna fortfarande helt in i boet under matningen och den 15 juni – när avsikten med besöket bl a var att dokumentera ungarna – var boet tomt. Eftersök av utflugna ungar gav heller inget resultat. Huruvida ungarna gått ut på naturligt sätt eller råkat ut för predation känner vi inte till. Om ungarna var kläckta 21 maj och hoppade ut före 15 juni tyder det på att de var något snabbare ute än vad som är brukligt hos vitryggen där ungarna stannar 26-28 dagar i boet (Aulén 1988). Större hackspettens boungeperiod är 21-25 dagar.

Vitryggig hackspett sågs för första gången på lokalen 1984 då ett par uppehöll sig där och året därpå konstaterades en utflugna kull (Allan Lundin, muntl.). Under vintern 1985/86 skedde stödutfodring med talg i området och under februari-mars sågs en hona av vitryggig hackspett där vid flera tillfällen. Hon var dock ensam och den 16 april sågs hon flitigt kurtisera en större hackspethane – samtidigt som hon var mycket aggressiv mot en större hackspethona (Stig Holmstedt, muntl.). Det förefaller alltså troligt att detta kurtiserande resulterade i blandhäckningen (även om inte moder- respek-

Blandäktenskapsfåglarna med vitrygghonan (övre) och större hackspethanen vid nedre Dalälven i maj 1986.

The mixed breeding between a female White-backed Woodpecker (upper) and a male Great Spotted Woodpecker. (Seppo Haavisto)

tive fader
samband
hackspett
rollerats
hackspett

Blandä

Normalt
men sys
fågelhyb
ningen r
lan knip
hackspett
Från Eu
större h
mellans
En vanli
snedför
det finns
kan en
alternat

Under
inventer
konstat
intresse
Dalälven
veterlig
påträffa
quists
1962. H
hel dag
smula f
som vit
Beskriv
var det
skulle
fertila!

Genet
större
distinkt
brukar
skulder
bakryg
nackens
svarta i

tive faderskap belagts till de ungar som fanns i boet). I samband med de årliga inventeringarna av vitryggig hackspett vid nedre Dalälven har området sedan kontrollerats varje år efter 1986 utan att någon vitryggig hackspett har setts där igen.

Blandäktenskap, hybrider & deras dräkter

Normalt brukar naturen se till att det inte bildas hybrider, men systemet är inte helt vattentätt. Vissa typer av fågelhybrider är t.o.m. välkända som exempelvis korsningen mellan tjäder och orre (rackelhane) samt mellan knipa och salskrake (knipskrake). När det gäller hackspettar är påträffade hybrider mycket ovanliga. Från Europa finns enstaka fynd av hybrider mellan större hackspett och balkanspett, större hackspett och mellanspett samt gråspett och gröngöling (Gray 1958). En vanlig förklaring till varför hybrider uppträder är snedfördelning i numerären hos närstående arter. Om det finns ont om häckningspartner inom den egna arten kan en partner av en närstående art ses som ett bättre alternativ än ingen häckning alls.

Under 1970 och 80-talen har det i samband med inventeringar efter vitryggig hackspett vid flera tillfällen konstaterats att i synnerhet ensamman vitrygghonor varit intresserade av större hackspettanar. Blandparet vid Dalälven 1986 är alltså inte helt oväntat även om det oss veterligen är första gången en sådan här häckning påträffas. I Aulén (1979) omnämns även Gunnar Nyquists sällsamma observation från södra Värmland 1962. Han följde då ett par matande vitryggar under en hel dag och konstaterade att hanens teckningar var en smula förbryllande. Fågeln hade såväl vita vingfläckar som vit bakrygg och såg ut som en vitrygg i ansiktet. Beskrivningen tyder onekligen på en hybrid och om det var den hanen som var far till avkommen i det boet skulle det alltså innebära att hybridspettarna kan vara fertila!

Genomgående för alla kända fynd av hybrider mellan större och vitryggig hackspett är att de uppvisar vissa distinkta karaktärsdrag från bägge arterna. Sålunda brukar de ha såväl den större hackspettens stora vita skulderfläckar, som den vitryggiga hackspettens vita bakrygg. Det svarta strecket som löper bakåt mot nacken på sidan av huvudet har inte kontakt med det svarta i nacken vilket också är en vitryggkaraktär. De

röda undre stjärttäckarna har mer fört tankarna till större hackspett än till vitrygg. Hos de fåglar som bedömts vara hanar har det funnits en större röd fläck på bakdelen av hjässan – fläcken har avvikit från såväl större hackspettanes röda nackfläck som från vitrygghanes helröda hjässa.

Den vitryggiga hackspettens status i Sverige

Den vitryggiga hackspetten är en akut hotad fågelart som är knuten till lövträdrika äldre skogsmiljöer och som under 1900-talet gått tillbaka kraftigt i landet (Aulén 1988, Aulén et al. 1992). Från att ha funnits som häckfågel i 17 av de 24 landskapen under 1800-talet och några decennier in på 1900-talet görs numera bara häckfynd i 6-8 landskap.

Artens starkaste fästen idag utgörs av Värmland-Dalsland (30-40 par), nedre Dalälvens storområde (högst 10 par) och Småland-Östergötland (enstaka par). Under 1970-talet och en bra bit in på 80-talet skattades den östgötska populationen till 15-25 par (Aulén 1986). Det är först under senare år som häckfynden inte längre är årliga. Sammanlagt ger detta att vi i Sverige för närvarande har en population om 50-70 par vitryggig hackspett (Aulén et al. 1992).

Svenska hybridfynd

Att hybrider förekommer är inget gott tecken. Det understryker ytterligare den vitryggiga hackspettens kärva situation i Sverige. Är hybriderna en sista signal inför det slutliga försvinnandet? Trots ett litet material ($n = 6$) tycker man sig kunna skönja en obehaglig koppling mellan hybridförekomst och olika populationers utdöende.

Aulén (1979) beskriver ett fynd av en hybrid mellan vitryggig och större hackspett i Gamla Uppsala den 2 mars 1978. Vidare görs dräktjämförelser med tre hybrider som finns i olika biologiska samlingar. Den första beskrivningen av en liknande hackspett hybrid gäller en fågel som hittades i Dalby (*Skåne*) 1919 (Kolthoff 1920). Den vitryggiga hackspetten finns angiven som skånsk häckfågel på 1800-talet (t.ex. Ekman 1822), men från 1900-talet finns endast hybridfyndet och i övrigt tre ströfynd av vitryggar från 1950- och 70-tal (Aulén 1988).

Fynd nummer två var en hybrid från Bettna (*Småland*) 1940. Enligt Nilsson (1858) var vitryggen under 1800-talet allmän i landskapets norra delar med häckningar i Kalmartrakten (Curry-Lindahl 1961), för att i början av 1900-talet rapporteras som mera spridd med flera häckningar (Westerlund 1905, Welander 1924). Efter 1940 anges en mer punktvis förekomst med häckfynd i bl.a. Kronobergs län 1946 och 1951 (Christoffersson & Williams 1954) och under 1950-talet från en lokal i Vetlandatrakten (J. Nyman, i brev). Under 1970-talet rapporterades två ströhhäckningar; en från Kronobergs län 1972 och en från norra Kalmar län vid Östgötagränsen 1978 (Aulén 1986). Vitryggen har troligen hållit sig kvar på några få lokaler i landskapet. "Upptäckten" av några par i Nybrotrakten under senare år behöver nödvändigtvis alltså inte betyda att fåglarna funnits där hela tiden – sannolikt var det istället under 1940-talet som den småländska populationen kraschade.

Det tredje hybridfyndet i tidsordning gjordes i Köpings-trakten (*Västmanland*) 1950. Från 1800-talet finns dock inga uppgifter om förekomst i landskapet. Däremot uppger Floderus (1925) en skjuten fågel i Köpings-trakten – varifrån hybriderna från 1950 även anges... Dagens förekomst av vitryggig hackspett i Västmanland begränsar sig endast till nedre Dalälvens storområde.

Så till hybridfyndet i Uppsala 1978 (*Uppland*) (Aulén 1979), vilket gjordes när det fortfarande fanns kvar några enstaka par i Uppland utanför kärnområdet kring Dalälven. Efter häckningen 1983 i Dannemora-området (Österbybruk) finns ingen känd häckning utanför Dalälven.

Efter 1978 har två nya hybrider rapporterats. Den ena av dessa, en hane, har säkerligen beskådats av flera ornitologer då den uppehöll sig nära Garphyttans nationalpark vid Kilsbergen (*Närke*) under sex säsonger, 1982-87 (Dernfalk 1983, Johnsson 1988). År 1988 såg

även Åke Pettersson en hybridhona på samma lokal. Observationen av den förra sammanfaller tidsmässigt väl med artens försvinnande från Närke. I Örebro län där det under perioden 1970-82 fanns åtminstone åtta par påträffades bara hybridspetten samt en ensam hane 1984 (Aulén 1985). I västra Värmland och Dalsland där vi i dagsläget tycks ha flest vitryggar i Sverige finns ännu inget hybridfynd. Från Dalälven har vi alltså blandhäckningen från 1986, men inga direktobservationer av hybrider ännu – måtte de dröja...

Värd att nämna i detta sammanhang kan Lönnbergs (1926) fynd av en "varitet" av större hackspettthane från Uppland vara. Fågeln hade den större hackspettens dräkt med undantag av att den uppvisade streckade sidor, men då inga andra avvikande karaktärer syntes avfärdas denna individ som hybrid. Lönnberg var medveten om hybridiseringsmöjligheten med vitryggig hackspett och nämner Koltoffs (1920) fynd.

COBREEDING BETWEEN GREAT SPOTTED WOODPECKER AND WHITE-BACKED WOODPECKER

Summary. A breeding between a male Great-spotted Woodpecker *Dendrocopos major* and a female White-backed Woodpecker *D. leucotos* was recorded 1986 in the northern part of the county Uppland, close to the river Dalälven.

Three nestlings was born but it is uncertain if they left the nest as fledglings or if the nest was predated. This is the first record of a mixed breeding couple of these two woodpecker species in Sweden. However hybrids has been described earlier at six (at least) occasions from 1920-88.

The authors stress that it could be a link between the occurrence of hybrids and extinction of subpopulations of the White-backed Woodpecker in Sweden.

RAPPORTERA AVVIKANDE HACKSPETTINDIVIDER

Tag chansen att verkligen lära dig hur en "ren" större respektive vitryggig hackspett ser ut i dräkten genom att titta extra noga på spettar i fält. Notera eventuella avvikelser. Författarna tar sedan gärna emot en skriven rad från Dig.

Referenser

- Aulén, G. 1979. En hybrid mellan större och vitryggig hackspett i Uppsala. - *Fåglar i Uppland*, 6: 27-32.
- Aulén, G. 1985. Vitryggiga hackspetten kommer den att överleva? - *Vår Fågelvärld*, 44: 95-105.
- Aulén, G. 1986. Vitryggiga hackspettens *Dendrocopos leucotos* utbredningshistoria i Sverige. - *Vår Fågelvärld*, 45: 201-226.
- Aulén, G. 1988. *Ecology and distribution history of the white-backed woodpecker Dendrocopos leucotos in Sweden*. Doktorsavhandling. Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för Viltökologi, rapport 14.
- Aulén, G. Eriksson, P. & Carlson, A. 1992. Vitryggig hackspett, artfaktablad. I: Ahlén, I. & Tjernberg, M. (Red.). *Artfakta, Sveriges hotade och sällsynta ryggradsdjur 1992*. Databanken för hotade arter - Fauna. Uppsala.
- Christofferson, I. & Williams, L. 1954. Sunnerbos flora och fauna. - *Gränsbygden*, II: 3-43.
- Curry-Lindahl, K. (red.) 1961. *Våra Fåglar i Norden*. Stockholm.
- Demfalk, C. 1983. Hybrid mellan större hackspett *Dendrocopos major* och vitryggig hackspett *Dendrocopos leucotos* i Närke. - *Fåglar i Närke*, 6: 11-14.
- Ekman, S. 1822. *Djurvärdens utbredningshistoria på Skandinaviska halvön*. Stockholm.
- Floderus, M. 1925. Bidrag till Västmanlands fauna. - *Fauna och Flora*, 20: 177-183.
- Gray, A. P. 1958. *Bird hybrids. A check-list with bibliography*. Bucks. London.
- Johnsson, L. 1988. Fågelrapport från Närke 1987. - *Fåglar i Närke*, 11: 40-51.
- Kolthoff, K. 1920. *Dryobates leuconotus* (Bechst.) x *D. major* (Linné). - *Fauna och Flora*, 50: 1-6.
- Lönnerberg, E. 1926. En intressant varietet av större hackspett, *Dryobates major* L. - *Fauna och Flora*, 21: 64-67.
- Nilsson, S. 1858. *Skandinavisk Fauna*. Del 2, Föglarna. 3e uppl. Lund.
- Welander, E. 1924. Några fågelnotiser. - *Fauna och Flora*, 19: 191-192.
- Westerlund, C. A. 1905. *Skandinavisk zoologi*. Stockholm.

Gustaf Aulén, Wasagatan 1C, S-753 13 Uppsala

Seppo Haavisto, Upplandsvägen 3, S-186 35 Vallentuna

10% Rabatt lämnas på Fjällräven, Haglövs, Caravan, NorthFace, Berghaus, Vango, Abeko, Lundhags och Tretorn. Dessutom alltid lågpris på optik från Kowa, Zeiss, Optolyth, Swarovski, Pentax, Nikon, m. fl.

**Skövde
Natur & Foto**

Kungsgatan 9, 541 31 Skövde

☎ 0500-48 81 66

Sänd in 4 rabattmärken och skriv ner önskade kataloger enligt ovan (maximalt 3).